

UNELE DATE CU PRIVIRE LA DESCOPERIRILE DIN EPOCA NEOLITICĂ DE PE TERITORIUL JUDEȚULUI GORJ

de EUGEN COMȘA

Văile largi, prielnice agriculturii, și dealurile Gorjului, acoperite cu pășuni potrivite pentru creșterea vitelor, precum și de păduri dese, bogate în vînat, au atras diverse comunități omenești încă din cele mai vechi timpuri.

Pe cuprinsul județului Gorj sînt atestate urme de viață și de activitate umană din toate epocile istoriei, începînd cu epoca paleolitică, reprezentată prin felurite materiale arheologice.

În lucrarea noastră ne-am propus să strîngem și să sintetizăm numai datele referitoare la descoperirile – deși sînt încă puține – datînd din epoca neolitică de pe întinsul acestui județ.

Istoricul cercetărilor arheologice din zonă, privitoare la epoca amintită, nu este prea bogat, iar datele nu sînt totdeauna suficient de clare.

Avem două categorii de date. Unele sînt cele despre diverse descoperiri întîmplătoare (unelte de piatră și altele), a căror datare și mai cu seamă atribuire culturală prezintă greutăți. În schimb, majoritatea informațiilor de care dispunem se referă la cercetările făcute în diferite peșteri din nordul județului și mai ales de cele efectuate în Peștera Muierilor de lîngă Baia de Fier. Cercetarea grotei a început în ultimul deceniu al secolului trecut de către harnicul grup de muzeografi pasionați de la Tîrgu-Jiu. Aceștia au vizitat Peștera Muierilor la 21 iulie 1894, cu care prilej au făcut sondaje la gura ei, scoțînd la iveală un lot de fragmente ceramice din vase lucrate cu mîna și oase de animale străvechi ¹⁾.

Cu trei ani mai tîrziu, pe baza unor informații primite de la Rola Piekarski, peștera a fost vizitată de către Teohari Antonescu, care, de asemenea, a efectuat o săpătură restrînsă la intrarea în peșteră și a găsit diverse materiale arheologice (ciorburi și oase de animale) ²⁾.

Se presupune că grotă a fost cercetată mai târziu și de către Pamfil Polonic (tatăl) ³⁾.

Diferite descoperiri întâmplătoare din județul Gorj – reprezentate mai ales prin instrumente de piatră șlefuită – au fost menționate de către Constantin Moisil în anul 1910 ⁴⁾ și apoi de Ion Andrieșescu în 1912 ⁵⁾. Este vorba, în principal, de colecția de piese păstrate în Muzeul Gorjului din acea vreme.

În deceniul următor, în zonă, a început să facă cercetări arheologice C.S. Nicolăescu – Plopșor, care a executat (în anul 1924) săpături restrânse din Peștera Muierilor ⁶⁾, iar mai târziu și-a extins aria preocupărilor asupra Peșterii Pîrcălabului (aflată în apropiere) ⁷⁾, precum și asupra altor grote din regiune, descoperind pe stînci mai multe desene rupestre și fragmente ceramice (atribuite eneoliticului) chiar la suprafață, la gura și în interiorul peșterilor ⁸⁾.

În 1926, Iuliu Moisil, în repertoriul său referitor la descoperirile arheologice din județul Gorj, amintește câteva unelte de piatră, unele neolitice, găsite întâmplător, și câteva așezări fără datare precisă, care ar putea fi și ele neolitice ⁹⁾.

D. Berciu, în sinteza sa din anul 1939, a acordat atenția cuvenită și descoperirilor neolitice din Gorj, dar – din datele publicate atunci și din șiragul de puncte menționate pe hărțile de răspîndire – rezultă că, de fapt, pînă la acea dată, teritoriul județului a fost foarte puțin cercetat în ceea ce privește epoca neolitică ¹⁰⁾.

Seria cercetărilor a fost reluată ceva mai intens și mai sistematic, la începutul deceniului al șaselea, de către C.S. Nicolăescu-Plopșor, cînd ajutat de un grup de arheologi și antropologi tineri, a continuat săpăturile în Peștera Muierilor și în Peștera Pîrcălabului de lângă Baia de Fier ¹¹⁾.

Se cuvine remarcată, în chip deosebit, acțiunea inițiată de către C.S. Nicolăescu-Plopșor în anul 1954, cînd – împreună cu Corneliu N. Mateescu – au studiat, cu deosebită grijă, peșterile din nordul și nord-vestul Olteniei, aflate între Jiu și Dunăre. ¹²⁾ Drept urmare, printre altele, a fost cercetată și peștera Cioarei de la Borosteni, în care în afară de urme de viață mai vechi au fost descoperite și unele materiale arheologice din epoca neolitică. ¹³⁾

În ultimii ani, pe întinsul județului Gorj nu s-au mai făcut cercetări mai intense sau descoperiri mai importante din epoca neolitică.

Pe tmeiul observațiilor făcute în timpul săpăturilor sistematice din cuprinsul zonei și în funcție de contextul arheologic

(din timpul epocii neolitice) din județele învecinate din Oltenia, sîntem totuși în măsură să schițăm – cu multe lipsuri documentare – evoluția istorică a comunităților neolitice de pe acest teritoriu.

Din perioada ce precede începutul epocii neolitice nu dispunem încă de date de pe întinsul județului Gorj, dar este posibil ca în părțile lui sudice să se afle urme aparținînd unor comunități modeste de vînători și pescari făcînd parte din vastul complex (cu diverse variante locale) al tardenosianului răsăritean. O atare ipoteză de lucru ne este sugerată de prezența, în număr foarte mare a microlitelor de silex – ca o tradiție din mezolitic – de caracter geometric, aflate în cele cîteva așezări aparținînd culturii Dudești, din județul Dolj.

După părerea noastră, neolitizarea propriu-zisă a populației, pe de o parte din întinderea județului, s-a produs, după toate probabilitățile, prin intermediul comunităților de tip Cîrcea,¹⁴ pătrunse din ținuturile sudice din Oltenia. Este drept că încă nu le avem documentate în zona studiată, dar între complexul de la Cîrcea (care nu poate fi izolat) și sudul județului Gorj sînt numai vreo 30 km. Este o distanță mică și de aceea presupunem că în curînd se vor găsi astfel de așezări, cel puțin în jumătatea sudică a județului.

Primele materiale certe – de pe întinsul județului Gorj – aparținînd neoliticului timpuriu sînt cele descoperite cu prilejul săpăturilor efectuate de C.S. Nicolăescu-Ploșor și Corneliu N. Mateescu în Peștera Cioarei de la Borosteni din nord-vestul județului.¹⁵

În suprafața sondată în anul 1954, în stratul de pămînt de la superficial, gros de 0,20–0,40 m, s-au descoperit mai multe fragmente ceramice din epoca neolitică, o parte din ele proveneau din vase modelate cu mîna din pastă amestecată cu multă pleavă. În raportul publicat sînt menționate anume cîteva fragmente dintr-un picior de vas caracteristic culturii Starcevo-Criș.¹⁶ În prezent, se poate face precizarea că vasele cu picior au avut o răspîndire mai intensă în perioada de la sfîrșitul evoluției comunităților culturii Starcevo-Criș, de pe întregul lor areal de răspîndire. Sîntem deci în măsură să admitem că și materialele scoase la iveală din Peștera Cioarei de la Borosteni sînt din perioada de la sfîrșitul culturii amintite.

Semnalăm că și în Peștera Muierilor de lîngă Baia de Fier, din nord-estul județului, s-au găsit cîteva cioburi asupra cărora se cuvine să insistăm. Ne referim la două fragmente ceramice din vase modelate cu mîna din pastă amestecată cu nisip și

cu pleavă.¹⁷ După aspect și compoziție ele datează din neoliticul timpuriu și aparțin, cu probabilitate culturii Starcevo Criș. Fragmentele amintite au fost scoase la iveală prin săpăturile din anul 1955, împreună cu multe altele, (din diverse culturi mai târzii) din stratul superior, în cuprinsul șanțului transversal săpat în sala aflată la capătul primei porțiuni a galeriei principale a Peșterii Muierilor.¹⁸

În stadiul actual, al cercetărilor se știe că purtătorii culturii Starcevo-Criș au locuit în Oltenia, atât în partea de nord a câmpiei (ca de ex. așezarea de la Verbița),¹⁹ cât și în zona de dealuri (de ex. așezarea de la Rîureni – Valea Râii).²⁰ Aceste două stațiuni, aflate la est și la vest de jud. Gorj, ca și urmele modeste de locuire Starcevo-Criș din cele două grote, permit să presupunem că prin cercetările viitoare, diferite așezări Starcevo-Criș vor fi descoperite și în lungul văilor gorjene, mai cu seamă pe mici ridicături din lunca inundabilă. Se cuvine să atragem atenția și asupra faptului că prezența cioburilor Starcevo-Criș în peșteri dovedește că acei oameni cunoșteau bine ținutul din nordul județului Gorj și în caz de nevoie se adăposteau sau chiar locuiau în grote.

Ținând seama de context, considerăm că în jumătatea sudică a județului au existat condițiile necesare și prielnice viețuirii unor comunități ale culturii Dudești, din primele faze (caracterizate prin asocierea ceramicii cu diferite categorii de unelte microlite de silix) ale căror așezări sînt atestate în zone apropiate din partea de miază-noapte a județului Dolj.²¹

Cu decenii în urmă, în partea de vest a județului Gorj, pe teritoriul satului Sura au fost adunate mai multe cioburi, cu forme și decor ce li-au făcut pe D. Berciu să le atribuie culturii Vinca.²² Este vorba desigur de un indiciu cu privire la existența unei așezări propriu zise, reprezentînd o comunitate sau un grup de comunități pătrunse de-a-lungul Dunării prin Porțile de Fier și ajunge în vestul județului Gorj. Puținele date de care dispunem nu permit aprofundarea problemelor legate de aceste comunități. Se poate presupune doar că ele – dacă ținem seama de context, fiind atestate numai în sud-vestul Olteniei în lungul Dunării,²³ nu au pătruns prea adînc în interiorul Olteniei – respectiv spre Jiul gorjan, unde vor fi trăit, probabil, o perioadă destul de îndelungată purtătorii culturii Dudești.

La sfîrșitul epocii neolitice, cea mai mare parte din întinderea Olteniei a fost locuită de purtătorii culturii Sălcuța. Co-

munitățile lor erau răspândite în sud, din Cimpia Dunării și pînă în munții din nord, unde, în răstimpuri, oamenii culturii se adăposteau adesea în peșteri, ca și predecesorii lor. Așa este cazul și al Peșterii Muierilor de la Baia de Fier, unde în cursul săpăturilor colectivului condus de C.S. Nicolaescu-Plopșor prin sondajele efectuate la gura peșterii, au fost descoperite în 1951 și în 1955, mai multe fragmente ceramice specifice culturii Sălcuța.²⁴ De exemplu, în anul 1955, s-au găsit două cioburi dintr-un castron (cu diametrul la gură de aproximativ 15 cm., neornamentat, dar prevăzut cu o proeminență alungită, perforată verticală) caracteristic acestei culturi.

În literatura de specialitate mai veche este semnalată (fără amănunte) descoperirea la Cloșani, în nord-vestul județului, a unor materiale atribuite, cu probabilitate, tot culturii Sălcuța.²⁵ Oricum indiciile menționate sînt puține pentru întinderea județului. În prezent, lotul de cioburi de tip Sălcuța (de la Baia de Fier) poate fi pus în legătură cu grupul de descoperiri recente de același tip din regiunea vecină, dinspre Olt a județului Vâlcea.²⁶

O ultimă serie de materiale, de la sfîrșitul epocii neolitice, este cea reprezentată printr-un grup de cioburi specifice culturii Sălcuța IV, adunate din cuprinsul suprafeței săpate la gura Peșterii Muierilor de la Baia de Fier.²⁷ Printre cioburile descoperite sînt cîteva din borcane piriforme. Caracteristice sînt torțile fixate pe verticală lîngă buză, arcuite, simple sau puțin mai înalte decît marginea vasului. Partea specifică a torților este o prelungire în jos, lățită în formă de lob, de formă ovală. Mai multe cioburi de același fel au fost găsite și în Peștera Pîrcălabului,²⁸ tot de la Baia de Fier. Aceste materiale constituie dovada că purtătorii culturii Sălcuța IV, pătrunși dinspre vest în Oltenia, în cursul dăinuirii lor au ajuns să viețuiască – după ce au asimilat și unele elemente Sălcuța – pe tot întinsul teritoriului provinciei, inclusiv în zonele muntoase din nord.

Prin urmare, în stadiul actual al cercetărilor, avem date certe despre descoperiri din epoca neolitică pe teritoriul județului Gorj, reprezentate prin loturi de fragmente ceramice (scoase la iveală cu ocazia săpăturilor arheologice), aparținînd culturilor : Starcevo-Criș, Vinca, Sălcuța și Sălcuța IV, cu care se poate spune că se înceheie evoluția neoliticului de pe teritoriul Olteniei.

Se cuvine să acordăm toată atenția și altor mențiuni modeste referitoare la găsirea în hotarul diferitelor localități gor-

jene a unor unelte de piatră șlefuită tipice epocii neolitice cum sînt : topoarele ciocan și altele. Primele piese, păstrate în colecția Muzeului Gorjului de la Tîrgu Jiu, au fost publicate (fără a se indica locul descoperirii) de către Const. Moisil.²⁹ Asupra lor a revenit în 1926 Iuliu Moisil, cu precizarea (pentru cele mai multe) provenienței.³⁰ Ținînd seama de forma lor, într-adevăr unele sînt cu probabilitate, din epoca neolitică, altele însă datează, cu certitudine, din epoca bronzului. Epocii neolitice îi pot fi atribuite piesele de la : Cărbunestii,³¹ Peșteana „Hăjiș”.³² Cîteva piese din aceeași colecție, fără precizarea locului de descoperire, sînt din epoca neolitică și desigur s-au găsit pe teritoriul județului Gorj. Ne referim la piesele cu numerele : 4, 8, 9, 10,³³ care aparțin unei perioade destul de tîrziu, poate culturii Sălcuța. Iuliu Moisil, în textul articolului său, mai semnalează un ciocan de piatră găsit pe dealul de lângă Cărbunestii și un ciocan de piatră, neolitic, cu început de perforare, găsit la Voitești, pe locul „Gruii” (spre Mușetești).³⁴ Din repertoriul publicat în 1942 de D. Berciu mai extragem date despre alte unelte de piatră șlefuită descoperite întîmplător și atribuite epocii neolitice, așa sînt : securea ciocan de la Aninoasa ; o secure de la Bălănești ; topor ciocan fragmentar de la Borăscu ; secure de la Bumbestii ; secure de la Dănești ; fragment de secure de la Gorgova Jiu ; ciocan de la Menții din Dos ; secure de la Peșteana ; secure de la Roșia de Amaradia ; topor de la Schela ; secure de la Turburea ; topor și ciocan de la Vîrtop ; secure de la Viezuri ; topor ciocan de la Vladimir, ca și un topor și o secure de la Voitești.³⁵

Mai tîrziu, tot D. Berciu din Catalogul său menționează cîteva unelte de piatră (topor fragmentat, topor-ciocan, două percutoare de gresie și o rișniță primitivă) de la Sura³⁶ și un topor de la Vladimir.³⁷

La această listă se cuvine să mai adăugăm și alte cîteva unelte de piatră șlefuită găsite întîmplător în anii din urmă și păstrate în colecția Muzeului județean Gorj. Este vorba de topoarele ciocan de la Săcelu, Berlești și de la Stroești.³⁸

Din informații primite de la Muzeul județean Gorj, rezultă că și pe teritoriul localităților : Celei, Răchiți, Bălești, Fărcășești, Crasna, Colibași și Căpreni³⁹ s-au găsit, fie unelte de piatră șlefuită, fie alte materiale, ce pot fi considerate ca datînd din epoca neolitică.

Toate aceste unelte din piatră pot fi considerate ca indicii cu privire la existența pe locurile de descoperire sau în apropiere a așezării neolitice. Ar fi de dorit ca toate punctele a-

mintite să fie verificate de arheologi spre a se preciza cărei epoci și culturi aparțin obiectivele respective.

În încheiere propunem ca modestul nostru studiu să fie apreciat ca o bază de pornire și ca un îndemn pentru cercetarea cu eforturi unite, a epocii neolitice de pe teritoriul județului Gorj.

N O T E

- ¹ I. Moisil, 1926, b, p. 125.
- ² T. Antonescu, 1897, p. 1119.
- ³ C.S. Nicolăescu-Plopșor și colab., 1954, p. 75.
- ⁴ C. Moisil, 1910 b, p. 174.
- ⁵ I. Andrieșescu, 1912, p. 32.
- ⁶ C.S. Nicolăescu-Plopșor și colab. 1954, p. 75.
- ⁷ Idem, p. 75.
- ⁸ Idem, p. 75 (cu bibliografia mai veche).
- ⁹ I. Moisil, 1926 b, p. 125—131.
- ¹⁰ D. Berciu, 1939, p. 1—90.
- ¹¹ C.S. Nicolăescu-Plopșor și colab. 1954, p. 75.
- ¹² C.S. Nicolăescu-Plopșor și Corneliu N. Mateescu, 1955, p. 391—407.
- ¹³ Idem, p. 397 și 401.
- ¹⁴ Marin Nica, 1977, p. 13—53.
- ¹⁵ C.S. Nicolăescu-Plopșor și Corneliu N. Mateescu, 1955, p. 397 și 401.
- ¹⁶ Idem, p. 401.
- ¹⁷ E. Comșa, 1968, p. 27.
- ¹⁸ Idem, p. 27.
- ¹⁹ Săpături efectuate de colectivul Verbicioara, condus de D. Berciu.
- ²⁰ Săpături D. Berciu.
- ²¹ Cum sînt așezările de la Verbicioara, Cleanov și altele.
- ²² D. Berciu, 1939, p. 20.
- ²³ Idem, p. 20 (harta).
- ²⁴ Săpături efectuate de colectivul condus de C.S. Nicolăescu-Plopșor (v. la E. Comșa, 1968, p. 8—9).
- ²⁵ D. Berciu, 1939, p. 47 (harta, punctul nr. 9).
- ²⁶ Ne referim la descoperirile recente făcute de Petre Gheorghe de la Gova.
- ²⁷ E. Comșa, 1968, p. 10, 33 ; P. Roman, 1971, p. 33—35.
- ²⁸ P. Roman, 1971, p. 32, nr. 2 a și p. 34.
- ²⁹ C. Moisil, 1910 b, p. 175.
- ³⁰ I. Moisil, 1926 a, p. 12 și p. 19.
- ³¹ Idem, p. 12 (fig. 2) și p. 19, nr. 2.
- ³² Idem, p. 12 (fig. 5), p. 19, nr. 5.
- ³³ C. Moisil, 1910 b, p. 175 ; planșa : 4, 5, 9, 10.
- ³⁴ I. Moisil, 1926 a, p. 11.
- ³⁵ D. Berciu, 1942, p. 5—46.
- ³⁶ D. Berciu, 1953, p. 644.
- ³⁷ Idem, p. 637.
- ³⁸ Le-am văzut la Tirgu-Jiu prin amabilitatea colectivului Muzeului județean.
- ³⁹ Informații primite de la P. Gherghe și Gh. Calotoiu, cărora le mulțumim și pe această cale.